

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATÍNDAGÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ
INSTITUTÍ**

**Fizika-matematika fakulteti
Informatika – oqıtıw metodikası kafedrası**

**5110700 – Informatika oqıtıw metodikası tálim baǵdarınıń 4 – kurs talabası
SHukirillaev Naurızbaydıń**

PITKERIW QÁNIGELIK JUMISI

**TEMA: “ Sawda xizmetin ko'rsetiw orinlarinin' web saytlatin jaratiw
metodikasi.”**

Talaba: _____ Shukirillaev N

Ilimiy basshı: _____ Tóreniyazova A

Kafedra bashǵı: _____ Alaminov M.

**Kafedra májilisiniń 2021-jıl __-may sánesindegi
№__protokoli menen qorǵawǵa ruxsat berildi**

Nókis-2021

MAZMUNI

KIRISIW.....

I BAP. AVTOMATLASTIRILĠAN INFORMACIYALÍQ SISTEMALAR HÁM OLARDIŇ TIYKARĠI KOMPONENTLERI

1.1. Informaciyalıq texnologiyalar hám olardıń komponentleri.....

1.2. Avtomatlastırılğan informaciyalıq sistemalar .....

II BAP. WEB PROGRAMMALASTIRIW TEXNOLOGIYALARÍ HÁM ÓNIMLERI

2.1. Web ke texnologiyaları hám maġlıwmatlar bazaları .....

2.2. Sawda xızmeti orınlarınıń web saytın jaratıw metodikası .....

JUWMAQLAW.....

PAYDALANILĠAN ÁDEBIYATLAR.....

KIRISIW

Jámıyetti komp'yuterlestiriw, informatsiyalıq texnologiyalardı rawajlandırıw boyınsha wazıypalardı sheshiw ushın 2002-jılı 30-mayda Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń „Kompyuterlestiriwdi jánede rawajlandırıw hám informatsiyalıq-kommunikatsiyalıq texnologiyaların engiziw haqqında"ǵı Pármanda belgilengen shara-tádbirlerdiń ámelge asırılıwı informatsiyalastırıwdın milliy sistemalaları qurılıwı, ekonomikaǵa hám jámiyettiń hár bir aǵzası turmısta komp'yuter texnikası hám informatsiyalıq texnologiyaları ǵalabalıq engiziliwi ushın shárt-sharayatlardı támiyinleydi.

Búgingi kúnde Internettiń ǵalabalılıǵı haqqında aytıw orınsız. Internet ómirimizdiń bir bólegine aylandı. Biz onıń xızmetlerinen hár kúni paydalanıwǵa ádetlendik. Házirde ıxtıyarıy ráwishte insan web-texnologiyalardıń insan ómiriniń tálim, kommersiya, siyasat, kewil ashar, bóleklerinen kirip barǵanlıǵın kóre aladı hám onıń guwası hám paydalanıwshısına aylanbaqta.

Internet hár túrli insanlardı bir maqset penen birlesiwine sebep bolmaqta. Hámme Internet tarmaǵınan hár túrdegi xabar aliwǵa háreket etedi. Sonday waqıtlar keledi, hújjetti Inernette shıǵariw kónlikpesi jaziw mashinasınan paydalanıw siyaqlı hár bir, hátte orta maǵlıwmatqa iye bolǵan insanniń qolınan keledi.

Internettiń WWW xızmeti eń keń tarqalǵan hám eń kóp paydalanılatuǵın xızmeti bolıp tabıladı. Házirgi kúnde Web keńisliginen maǵlıwmat izlemeytuǵın insanniń ózi joq. Web resursları óziniń hár qıylılıǵı, qálegen temada tekstli, grafikalı, video kórinistegi maǵlıwmatlarǵa baylıǵı menen ajıralıp turadı. Jaslar Internette kóp waqıt ótkizedi hám bunnan sawda etiwshi puxaralar hám biznes mákemeleri keń paydalanıwı kerek.

Usı pitkeriw qániygelik jumısı web texnologiyalar járdeminde sawda menen shuǵıllanıwshı obyektlerdiń web saytın jaratıw metodikasına baǵıshlangan bolıp, jumıs kirisiw, eki bap, juwmaqlaw hám paydalanılǵan ádebiyatlar diziminen turadı.

Pitkeriw qániygelik jumıstıń birinshi babı informaciyalıq sistemalar hám olardı jaratıw texnologiyalarına arnalǵan bolıp, bul bapta avtomatlastırılǵan informaciyalıq sistemalar hám informaciyalıq texnologiyalar, olardıń tiykarǵı komponentleri úyreniledi.

Jumıstıń ekinshi babınıń birinshi bóliminde zamanagóy web programmastırıw texnologiyaları úyrenilip, atap aytqanda web ke baǵdarlangan programmastırıw tilleri hám mysql maǵlıwmatlar bazasın basqarıw sistemasınıń imkaniyatları analizlenip úyreniledi. Baptıń ekishi bóliminde informaciyalıq sistemani web texnologiyalar tiykarında proektletiriw máselesi qaralıp, informaciyalıq sistemaniń MySQL malumotlar bazasın basqarıw systemsında maǵlıwmatlar bazasın jaratıw hám sol jaratılǵan MB nı qollanıp informaciyalıq sistemaniń interfeysin web programmastırıw tillerinde islep shıǵıw máselesi qarastırıladı.

Jumıstıń sońında juwmaqlaw hám paydalangan ádebiyatlar dizimleri keltiriledi.

I BAP. AVTOMATLASTIRILĠAN INFORMACIYALIĠQ SISTEMALAR HÁM OLARDIŇ TIYKARĠI KOMPONENTLERI

1.1. Informaciyalıq texnologiyalar hám olardıń komponentleri

Házirgi waqıtlarda turmısımızdıń barlıq tarawları kompyuter menen baylanıslı bolıp, hátteki kompyuterge ġarezli desek-te boladı. Internet biziń kúndelik jumıslarımızdıń qollap-quwatlap turıwshı bir bólegine aylanıp qalğan. Internet arqalı biz pochta, telefoniya, TV, biznes (sawda, bank, aukcion) h.t.b. jumıslardı ámelge asıramız. Xabar kólemi hám túrleri kúnnen-kúnge kóbeymekte.

Ózbekstanda da Internetten paydalanıwshılar sanı jıldan jılğa artıp baratır. Internet tálim barısı ushın ideal ortalıq wazıypasın óteydi. Buğan Internet paydalanıwshılardıń dúnyanıń qálegen tochkasınan tarmaq resurslarınan paydalanıla alıwlıǵı kerek sıpatında kórsetilmekte.

Tarmaq paydalanıwshıları hám xabar klassları sanı úzliksiz tárizde ósip barıp, kópshilik jaslar ushın oqıw, ermek hám jumıs islew ushın qolay qurılmaǵa aylanbaqta. Informaciya, informaciyalıq texnologiyalar, informaciyalıq sistemalar kompyuter tarmaqları túsinipleri keń qollanılmaqta.

«Sistema» túsiniǵi keń tarqalğan hám júdá kóplegen mánislerde qollanıladı. Informaciya sistemalarına qollanılganda kópshilik jaǵdaylarda texnik qurallar hám programmalar toplamı kózde tutıladı. Kompyuterdiń tekte apparat bólimin sistema dep ataw múmkin. Anıq ámeliy wazıypalardı orınlaw ushın hújjetlerdi júritiw hám esap-kitaplardı basqarıw processleri menen tolıqtırılğan kóplegen programmalardı da sistema dep esaplaw múmkin.

Informaciyalıq sistema - qoyılğan maqsetlerge erisiw jolında informaciyanı toplaw, saqlaw, qayta islew hám shıǵarıwda paydalanatuǵın qurallar, usıllar hám islewshilerdiń óz-ara baylanıslı kompleksi.

Búgingi kúndegi zamanagóy informaciya sisteması túsiniǵi informaciyanı qayta islewdiń tiykarǵı texnik quralı sıpatında jeke kompyuterlerden paydalanıwdı kózde tutadı. Iri kárxanalarda jeke kompyuterler menen bir qatarda informaciya sistemasınıń texnik bazası sostavına meynfreym yamasa super elektron esaplaw

mashinaları kiriwi múmkin. Bunnan tısqarı, eger islep shıgılıp atırǵan informaciya paydalanıwshısı bolǵan hám olsız bul informaciyanı alıw hám usınıw múmkin bolmaǵan adamnıń roli esapqa alınbas eken, informaciya sisteması texnikalıq tımsalınıń ózi hesh qanday áhmiyetke iye bolmay qaladı.

Texnika dárejesi boyınsha informaciya sistemaları tómendegi sistemalarǵa bólinedi:

- qolda isleytuǵın;
- mexanizaciyalasqan;
- avtomatlastırılǵan;
- avtomatlasqan.

Sistemaniń sanap ótiw tártibi olar jaratılıwınıń tariyxıy izbe-izligin sáwlelendiredi. Qolda isleytuǵın informaciya sistemalarında informaciyanı qayta islewdiń barlıq processleri qolda orınlanadı. Qolda qayta islenetuǵın sistemalardıń informaciya massivleri kólemi onsha úlken bolmaydı, maǵlıwmatlar túrli tiptegi tasıwshılarda saqlanadı. Bunday sistemalarda informaciyanı qıdırıw ushın ápiwayı selektiv maslamalardan paydalanıladı. Tiykarında, qolda isleytuǵın informaciya sistemaları sistema emes, balkim málim belgiler kompleksi boyınsha zárúr informaciyanı qıdırıwdı jeńillestiriwshi qurılımlar esaplanadı. Bul qurılımlar arzan, olar menen islew ápiwayı, olardı isletiw ushın joqarı qániygeli xızmet kórsetiwshiler talap etilmeydi.

1.2. Avtomatlastırılǵan informaciyalıq sistemalar

Avtomatlastırılǵan hám avtomatlasqan informaciya sistemalarındaǵı informaciyanı saqlaw, onı qayta islew hám qıdırıw ushın hámde kompyuterlerde informaciyanı toplaw, tayarlaw hám uzatıw, sonday aq informaciyanı tutınıwshıǵa shıǵarıp beriw menen baylanıslı operaciyalardı orınlaw ushın da paydalanıladı. Bul sistemalar keń funkcional imkaniyatlarına iye hám informaciyanıń júdá úlken kólemlerin saqlaw hámde qayta isley aladı. Bul jerde informaciya tasıwshılar kompyuterlerdiń yad qurılımları bolıp esaplanadı.

Eń keń tarqalǵan avtomatlastırılǵan informaciya sistemaları (AIS) jumısında informaciyanı qayta islew texnologiyalıq processiniń túrli basqıshlarında (informaciyanı toplaw hám onı kompyuterge kiritiwge tayarlaw, qıdırıw processinde) insan qatnasadı. Insan AIS tiń sırtqı ortalıq tárepindegi sherigi esaplanadı hám shıǵatuǵın informaciya sisteması soǵan arnalǵan. AISda barlıq processler insan qatnasısız ótedi. Ádette, avtomatlasqan sistemalardan ádewir iri sistemalar sostavında, máselen obyektler hám texnologiyalıq processlerdi basqarıwdıń avtomatlasqan sistemalarında paydalanıladı. Avtomatlasqan sistemalardıń «sherikleri» robotlar, programma quralında basqarılatuǵın stanoklar, texnologiyalıq processler, óndiris obyektleri hám basqalar esaplanadı. Bunday sistemalarda kiritiletuǵın informaciyalıq signallar yamasa qandayda bir fizik shamalar formasında usınıladı, shıǵatuǵın informaciyadan bolsa basqarıw hám sazlaw ushın paydalanıladı.

Házirgi waqıtta túrli maqsetlerge arnalǵan kóplegen informaciya-maǵlıwmat sistemaları jemisli islep turıptı, olar paydalanıwshılardıń informaciya sorawların qandırıw ushın baǵdarlangan. Bunday sistemalardıń ózine tán ózgesheligi sonnda, olarda sorawǵa muwapıq ráwishte tabılǵan informaciyadan tap sol sistemaniń sheńberinde tuwrıdan tuwrı paydalanılmaydı, balkim paydalanıwshıǵa beriledi, ol alıńǵan informaciyadan ózine zárúr qálegen maqsetlerde paydalanadı. Aeroflot hám temir jol transportında orınlardı aldınnan bánt qılıwdıń avtomatlastırılǵan sisteması usınday informaciya-maǵlıwmat sisteması ushın mısal. Bul sistemalar operativ sistemalardıń ápiwayı mısalı ham bola aladı, sebebi sistemaǵa derlik hár bir múrájet qılıw informaciya fondınıń házirgi jaǵdayı ózgeriwine alıp keledi (orınlar bánt qılınadı, jańa reysler qosıladı h.t.b.).

Biznes informaciya sistemalarınıń bizneste isletiletuǵın tómendegi informaciya sistemalar túrleri bar: elektron kommerciya sistemaları, tranzakciyalardı qayta islew (processing), basqarıw IS, qararlardı qabıl qılıwdı qollap-quwatlaw sistemaları.

Onnan tısqarı bazı kárxanalar arnawlı-maqsetli sistemalardı isletedi: jasalma intellekt, ekspert sistemalar, virtual reallıq hám basqalar.

Elektron kommerciya - informaciya texnologiyaları járdeminde ámelge asırılátuǵın tovarlardı satıw, jumıslardı orınlaw hám xızmet kórsetiw boyınsha is bilermenlik is háreketi. Elektron kommerciyanı tórt baǵdarǵa ajıratıw qabıl qılınǵan:

- biznes bizneske (business-to-business, B2B);
- biznes tutınıwshıǵa (business-to—consumer, B2C);
- biznes adminstraciyaǵa (business-to-administration, B2A);
- tutınıwshı adminstraciyaǵa (consumer-to-administration, C2A).
- keyingi waqıtta tutınıwshı tutınıwshıǵa (consumer-to-consumer, C2C) hám tutınıwshı bizneske (consumer-to-business, C2B) modelleri rawajlanbaqta.

Tranzakciyalardı qayta islew (transaction processing) sistemaları ótken ásirdeń 50-jıllarınan baslap isletile baslanǵan. Tranzakciya – bizneske baylanıslı óz-ara almasıw. Máselen: klient ámelge asırǵan tólew, ishige tólingen is haqı. Tranzakciyalardı qayta islew sisteması bul biznes tranzakciyaların saqlap qalıw hám qayta islew ushın paydalanatuǵın adamlar, processler, programmalar, maǵlıwmat bazaları hám úskeler menen shólkemlestirilgen toplam.

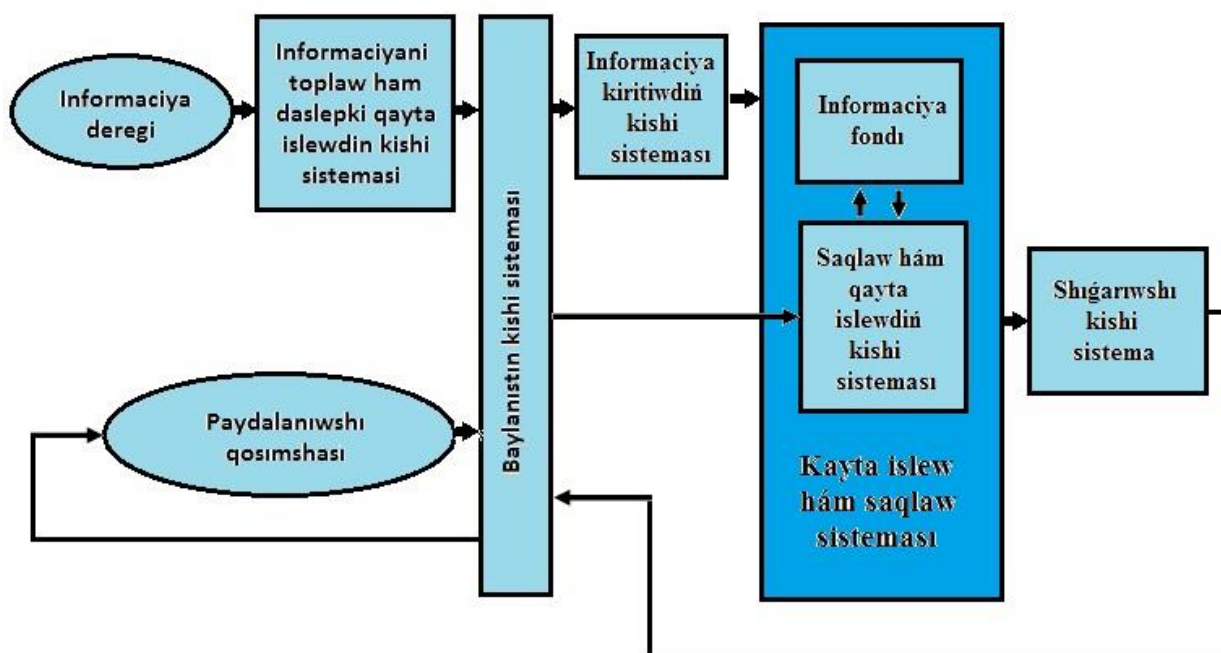
Basqarıw sistemaları hár-qıylı basqarıw hám texnik-ekonomikalıq máselelerdi sheshiw ushın arnalǵan. Ádette, bul sistemalar mekemeler, kárxanalar, tarmaqlar (máselen, kasalxonalar, avtomatlasqan skladlar, materiallıq-texnika támiynatı hám awısıq bólimlerin basqarıw, kadrlardı esapqa alıw hám buxgalteriya esabınıń informaciya sistemaları) AIS sheńberinde isleydi. Kóbinese, bul sistemalar ayırım tarawlarǵa xızmet kórsetedi hám gárezsiz esaplanadı, yaǵnıy óziniń informaciya fondı, algoritmi hám programmalıq támiynatına iye boladı.

Basqarıw sistemaları integraciyalasqan maǵlıwmatlar bazası princepinde boyınsha qurılǵan bolıwı múmkin. Bunday sistemalar kárxanadaǵı aylanıp júriwshi pútin informaciya aǵımın qayta isleydi hám kárxananiń resurslarınan aqıllılıq penen paydalanǵan halda onıń bir tegis hám rejeli islewin támiynlewge baǵdarlanǵan boladı.

Har kaday avtomatlastırılǵan informaciya sistemaları (AIS) sırtqı ortalıq qorshawında isleydi, ol AIS ushın kiritiletuǵın informaciya deregi hám shıǵatuǵın

informaciyanıń tutınıwshısı esaplanadı. Informaciya aǵımı AIS sheńberinde, sistemaǵa kiriwden baslap onnan shıǵıwǵa shekem qayta islewdiń bir neshe basqışınan ótedi. Informaciyanı qayta islewdiń eń iri basqışı informaciyanı toplaw, dizimge alıw hám dáslepki qayta islew, baylanıs kanalı boyınsha derekten kompyuterge uzatıw, mashina tasıwshılarına ótkiziw, informaciya fondların jaratıw hám saqlap turıw, mashina ishinde qayta islew hám shıǵarılatuǵın formaǵa keltiriw, baylanıs kanalı boyınsha kompyuterden paydalanıwshıǵa uzatıw, paydalanıwshı qabıl qılıwı ushın jaramlı formaǵa ózgettiriwden ibarat.

Qayta islewdiń óz aldına basqışları tiyisli AIS kishi sistemaları arqalı ámelge asırıladı, olar ishinde tómendegilerdi ajıratıp kórsetiw múmkin: kiritiletuǵın informaciyanı toplaw hám dáslepki qayta islew, baylanıs, informaciyanı kompyuterge kiritiw, informaciyanı saqlaw hám qayta islew, informaciyanı shıǵarıw hám onı sáwlelendiriw (shıǵarıw kishi sistemasi).

Informaciyanı toplaw hám dáslepki qayta islew kishi sistemasi informaciyaǵa dáslepki qayta islew boyınsha bir qatar operaciyalardı orınlaydı. Bul kishi sistema sheńberinde obyektler tuwralı obyekt ushın tabiyǵıy bolǵan formada, yaǵnıy tabiyǵıy tildiń sózleri hám simvolları, ortalıq qabıl qılınǵan sanaq sistemasi cifralarında usınılǵan dáslepki informaciyanı (máselen, kadrlardı esapqa alıw

boyınsha bet mazmunı, bitaptı medecinalıq tekseriw nátiyjeleri, maqalalardıń tekstleri, tovar-transport júk xatları mazmunı hám basqa) toplaw ámelge asırıladı.

Arnawlı tekseriwler nátiyjesinde informaciya sistemasınıń informaciya fondında ele bar bolmağan maǵlıwmatlar tańlap alınadı. Bul menen sistemada informaciya tákirarlanıwınıń aldı alınadı. Dáslepki informaciyanıń sistemaǵa keyin kiritiliwi zárúr bolǵan elementlerine dáslepki islew beriledi, yaǵnıy sistemada qabıl qılınǵan anıq formaǵa hám formatqa keltiriledi: arnawlı blankalarǵa jazıladı, belgilengen formadaǵı tablicalarǵa kiritiledi, hújjetli informaciya ushın anıq qaǵıydalar boyınsha annotaciya hám bibliografik bayanı dúziledi, fizik parametrleri birliklerdiń birden-bir sistemasına keltiriledi. Dáslepki qayta islewden ótken hám anıq formaǵa keltirilgen informaciya tasıwshılarda, kópshilik jaǵdaylarda qaǵazda jazıp kórsetiledi.

II BAP. WEB PROGRAMMALASTIRIW TEXNOLOGIYALARÍ HÁM ÓNIMLERI

2.1. Web texnologiyaları hám maǵlıwmatlar bazaları

Texnologiya (grekshe “techne”) – ulıwmalastırıp aytqanda process. Process degende, qoyılǵan maqsetke erisiw ushın baǵdarlanǵan háreketlerdiń anıq kompleksi túsiniledi.

Web bet Internet tarmaqlarında jaylasqan fayllar toplamı bolıp, olardıń sanı saat sayın kóbeyip barmaqda. Bul fayllarda maǵlıwmatlardıń hár túrlisin: tekst, grafikalıka, súwret, video, audio maǵlıwmatlardı ushıratıw múmkin. Búgingi kúnde Web Internet resursları ishinde eń atıqlısı esaplanadı. Sebebi, aldınnan tayarlanǵan Web bet arqalı tiyisli maǵlıwmatlardı toltırıw paydalanıwshınıń qanshadan-qansha waqtın tejew imkanın beredi. Sol sebepli informatika jónelisinde tálim alıwshı talabalarǵa Web texnologiyaların ayrıqsha kurs sıpatında oqıtıla baslandı.

Internettiń WWW xızmeti eń keń tarqalǵan hám eń kóp paydalanılatuǵın xızmeti bolıp tabıladı. Házirgi kúnde Web keńisliginen maǵlıwmat izlemeytuǵın insannıń ózi joq. Web resursları óziniń hár qıylılıǵı, qálegen temada tekstli, grafikalı, video kórinistegi maǵlıwmatlarǵa baylıǵı menen ajıralıp turadı. Jaslar Internette kóp waqt ótkizedi hám bunnan pedagoglar únemli paydalanıw kerek. Demek, sabaqlardı shólkemlestiriwde, oqıwshılardıń óz betinshe jumısın rejelestiriwde bul qosımsha resurstı keń qollanıp biliw zárúr.

WWW (qaraqalpaqshaǵa awdarǵanda «dúnyalıq tor» dep awdaramız, anıǵıraq awdarması «dúnyalıq órmekshiniń torı») tarmaǵı informatsiyanı sáwlelendiriwdiń dúnya júzilik globalıq gipertekstlik sisteması bolıp tabıladı. 1999-jılı may ayında Kanadadaǵı Toronto qalasında World Wide Web tiń segizinshi konferentsiyası bolıp ótti hám ondı WWW nıń on jıllıǵınıń juwmaqları menen keleshek jobalarına arnaldı.

World Wide Web ti birinshi ret usınǵan insan fizik Tim Berners-Li bolıp tabıladı. 80- jıllardıń aqırında ol elementar bólekshelerdi izertlew boyınsha Evropa

fizika laboratoriyasında (CERN) isledi. Usı waqıtları ol CERN de hám usı taraw boyınsha basqa da mámleketlerde islewshi qánigeler aradağı informatsiya almasıw máselesi menen shuǵıllandı. TSERN Internet tarmaqları kesilisetuǵın jedel túrde jumıslar alıp baratuǵın orın bolıp tabıladı. Usı jumıslar aqırında WWW Dúnyalıq torınıń payda bolıwına alıp keldi.

Gipertekst dep ján-jaqtan ssılkalar menen támiyinlengen tekstti aytamız (bunday gipertekstlerdiń qalay jazılatuǵınlıǵın biz keyinirek gáp etemiz). Gipertekstler tekstlerge, fotografiyalarǵa, súwretlerge, ses fayllarına ssılkalarǵa iye bolıp, komp'yuterge ornatılǵan brauzer usı ssılkalar boyınsha sol súwretlerdi hám basqalardı tekstlerdegi sáykes orınlarǵa qoyıp beredi. Bul jerde keynine keltirilgen ádebiyattıń dizimine hám qosımshalarǵa ssılkaǵa iye entsiklopediya menen analogiya keltiriwge boladı (tek ǵana ssılka boyınsha biz ádette maqalanıń aqırına qaraymız, al gipertekstte bolsa ssılka boyınsha informatsiyalar Internet ten izlenedi hám tawıp beriledi).

Sońǵı waqıtları gipertekst penen mul'timedianiń sintezinen ibarat bolǵan gipermedia túsiniǵi keńirek qollanılmaqta. Giper-media, yaǵnıy kóp túrli hújjet tekst penen birlikte grafikani, sestı hám videoinformatsiyanı óz ishine aladı. Biraq kópshilik ádet boyınsha gipertekst terminin gipermedia termininiń ornına paydalanıp júr.

Gipertekstli sistemalar uzaq waqıt ilimiy informatsiyalardıń úlken kólemin jetkerip beriwdegi áhmiyetli qural sıpatında qollanıldı. Keyinirek WWW nıń tarmaqlıq texnologiyalardı sapalıq jaqtan jańa qáddige kóteretuǵın oylap tabıwlarıń eń ullılarınıń biri ekenligi túsiniikli boldı.

Kem-kemnen gipertestlik sistema globallıq áhmiyetke iye bola basladı. Usınıń saldarınan Internet entsiklopediya-kitapqa uqsas bola basladı. Sonlıqtan informatsiyanıń ayırım blokları Web-beti (Web-page), al bir tema boyınsha bir-biri menen giperbaǵıtlar menen baylanısqa Web-betlerdiń jıynaǵı Web-saytlar atın aldı.

Maǵlıwmatlardı qayta islew texnologiyası

Maǵlıwmatlardı qayta islewdiń informaciya texnologiyası jaqsı dúzilgen máselelerdi sheshiw ushın arnalǵan bolıp, bul máseleler boyınsha zárúr kiriw maǵlıwmatları bar bolıwı hám olardı qayta islewdiń algoritmleri hámde basqa standart proceduraları málim bolıwı kerek. Bul texnologiya basqarıw miynetiniń bazı bir barqulla tákirarlanatuǵın awır ámellerin avtomatlastırıw maqsetlerinde tájiriybesi onsha joqarı bolmaǵan islewshilerdiń ámeliy jumısı dárejesinde qollanıladı. Sonıń ushın bul dárejede islewshilerdiń miynet ónimdarlıǵın ádewir asıradı. Olardı awır hám mashaqatla ámellerden azat etedi, hátteki islewshiler sanın qısqartırıwǵada alıp keledi. Operacion háreket dárejesinde tómendegi máseleler sheshiledi:

- firma tárepinen ámelge asırılatuǵın operaciyalar haqqında maǵlıwmatlardı qayta islew;
- firmada jumislardıń jaǵdayı tuwralı periodlı qadaǵalaw esabatların dúziw;
- hár-qıylı házirgi sorawlarǵa juwaplar alıw hám olardı qaǵazda hújjetler yamasa esabatlar formasında rasmiylestiriw.

Usı texnologiyanı barlıq basqa texnologiyalarınan ajıratıp turatuǵın maǵlıwmatlardı qayta islew menen baylanıslı bir neshe ózine tán ózgeshelikleri bar:

- maǵlıwmatlardı qayta islew boyınsha firmaga zárúr máselelerdi orınlaw. Har bir firma óziniń is háreketi tuwrısındaǵı maǵlıwmatlarǵa iye bolıwı hám bunday maǵlıwmatlardıń firmada saqlanıwı nızam menen belgilep qoyılǵan, olardan firmada qadaǵalawdı támiynlew hám saqlap turıw quralı sıpatında paydalanıw múmkin. Sonıń ushın hár kanday firmada, álbette, maǵlıwmatlardı qayta islewdiń informaciya sisteması bolıwı hám tiyisli informaciya texnologiyası islep shıǵılǵan bolıwı shárt;

- tekte jaqsı dúzilgen hám olar ushın algoritm islep shıǵılıwı múmkin bolǵan máselelerdi sheshiw;

- qayta islewdiń standart proceduraların orınlaw. Bar standartlar maǵlıwmatlardı qayta islewdiń tipavoy proceduraların belgilep beredi hám barlıq türdegi kárxanalar ushın olarǵa ámel qılıwdı belgilep qoyadı;

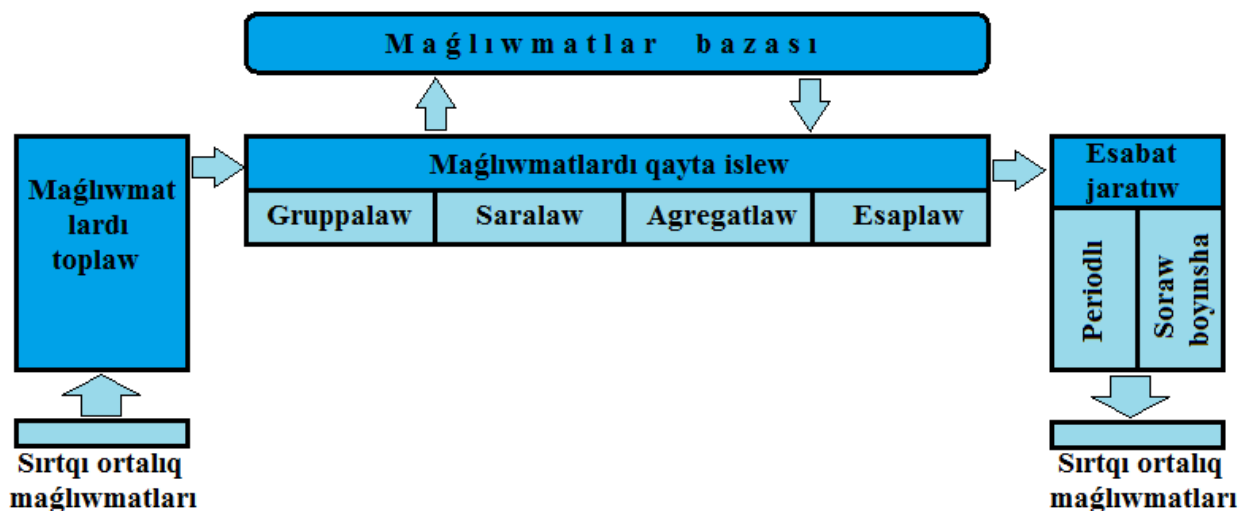
- jumislardıń tiykarǵı kólemini imkaniyatı barınsha kem insan qatnasıǵında avtomat rejimde orınlaw;
- waqıyalardıń xronologiyasına dıqqattı qaratıw;
- problemanı sheshiwde basqa dárejedegi qániygeler tárepinen kishi bolsa da járdem beriliwin talap qılıw.

Maǵlıwmatlar bazası - bul óz ara baylanısqań hám tártiplengen maǵlıwmatlar kompleksi bolıp, ol kórilip atırǵan obyektlerdiń ózgesheligin, jaǵdayın hám obyektler ortasındaǵı qatnastı kórsetedi. Mashina ortalıǵında maǵlıwmatlardı shólkemlestiriw logikalıq hám fizik basqıshlar menen sáwlelendiriledi. Maǵlıwmatlardı tuwrıdan tuwrı mashina tasıwshısında jaylastırıw usılın belgileydi. Maǵlıwmatlardı zamanagóy ámeliy programmalar qurallarında shólkemlestiriwdiń bir basqıshı paydalanıwshınıń aralasıwısız támiynleydi. Ámeliy hám universal programma qurallarında paydalanıwshı, maǵlıwmatlardı logikalıq shólkemlestiriw haqqındaǵı túsiniqler menen operaciyalardı orınlaydı.

Maǵlıwmatlardı logikalıq shólkemlestiriw.

Mashina tasıwshısında maǵlıwmatlardı logikalıq shólkemlestiriw, paydalanıp atırǵan programma quralları hám maǵlıwmatlardı júritiwge baylanıslı. Maǵlıwmatlardı shólkemlestiriwdiń logikalıq usılı maǵlıwmatlar dúzilisiń paydalanıp atırǵan túri hámde programma quralları arqalı támiynlenetuǵın model formasında ańlatıladı.

Maǵlıwmatlardı qayta islew IT nıń tiykarǵı komponentlerin kóremiz.

Maǵlıwmatlardı toplaw. Firma ónim islep shıǵarıw hám xızmetler kórsetiwdi baslaǵan dáwirde baslap, onıń har bir háreketi maǵlıwmatlardı tiyisli túrde jazıp barıw menen birge alıp barıladı. Ádette, firmanıń sırtqı tiyisli háreketleri firma tárepinen ámelge asırılatuǵın operaciyalar sıpatında ajıratıp kórsetedi.

Maǵlıwmatlardı qayta islew. Kelip túsip atırǵan maǵlıwmatlardan firma is háreketin sáwlelendiretuǵın informaciya jaratıw ushın tómendegi operaciyalardan paydalanıladı:

- klassifikaciyalaw yamasa gruppalam. Dáslepki maǵlıwmatlar, ádette, bir yamasa bir neshe belgiden ibarat bolǵan kodlar formasında boladı. Obyektlerdiń anıq belgilerin ańlatıwshı bul kodlardan jazıwları identifikaciya qılıw hám gruppalam ushın paydalanıladı;

- tartipke salınadı;

- arifmetikalıq hám logikalıq operaciyalardı óz ishine alatuǵın esaplawlar. Maǵlıwmatlar ústinde orınlanatuǵın bul operaciyalar jańa maǵlıwmatlardı alıw imkaniyatın beredi;

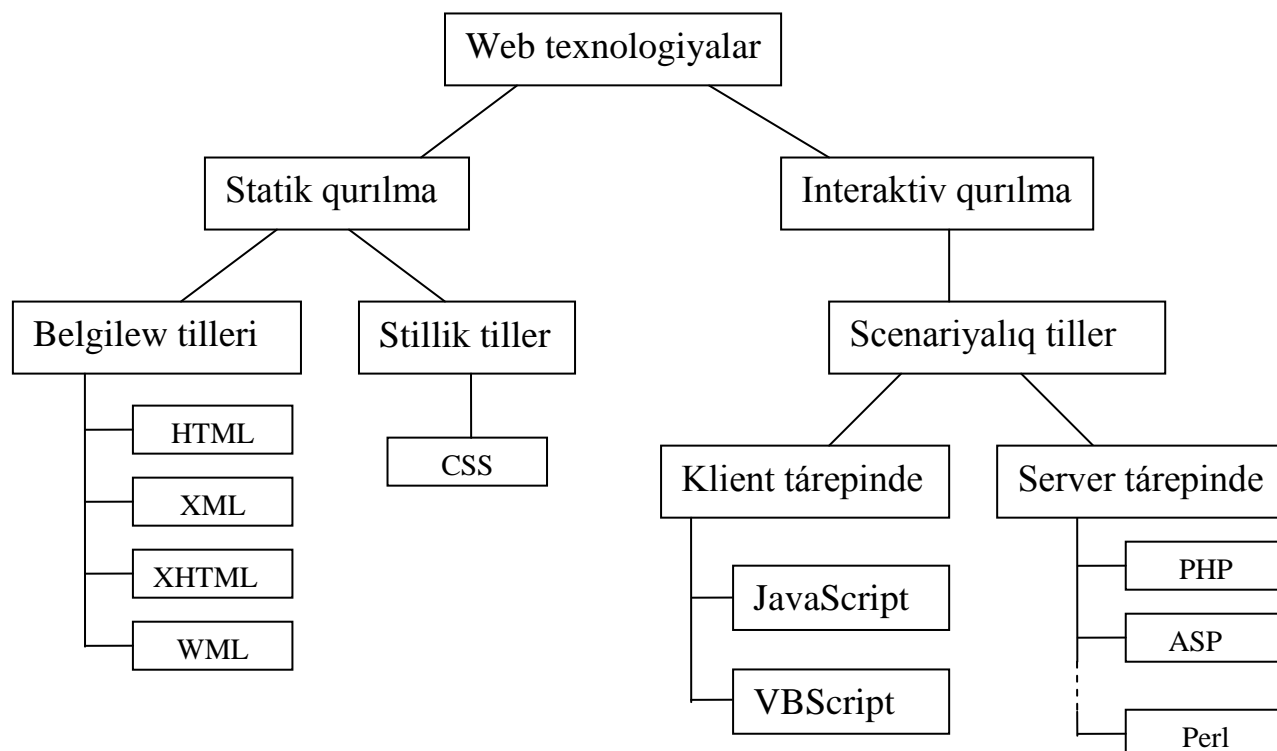
- irilew yamasa agregatlaw, bul maǵlıwmatlardıń muǵdarın kemeytiriw ushın xızmet qıladı hám juwmaqlawshı yamasa aralıq mánislerdi esaplaw formasında ámelge asırıladı.

Maǵlıwmatlardı saqlaw. Kóplegen maǵlıwmatlardı keyninen olardan sol jerdiń ózinde yamasa basqa dárejelerde paydalanıw ushın operacion háreket dárejesinde saqlap qalıw zárúr boladı. Olardı saqlaw ushın maǵlıwmatlar bazası jaratıladı.

Esabatlardı (hújjetlerdi) jaratıw. Maǵlıwmatlardı qayta islew informaciya texnologiyasında firma islewshileri hám direkciya, sonday aq sırtqı sherikler ushın hújjetler jaratıw zárúr boladı. Bunıń ústine bunday hújjetlerdi firma ótkizgen operaciyaǵa baylanısı menen bir márte yamasa periodlı ráwishte hár ay, jil sheregii yamasa jıldıń aqırında tayarlaw kerek boladı.

Web server tarmaqqa jalǵanǵan kompyuter esaplanıp ulıwmalıq resurs hám programmalardı basqaradı. Web bet hám Web saytlar menen islew ushın eń keń

tarqalgan texnologiya WWW texnologiyası bolip esaplanadı. Ulıwmalıq jaǵdayda Web texnologiyalardı tómendegi sxema kórinisinde beriw múmkin.

1. Web texnologiyalardıń klassifikaciyalanıwı

HTML belgilew tili tuwralı ulıwmalıq maǵlıwmat

Pútkil dúnya torı – **World Wide Web** (WWW) HTML gipertekst baylanısıw tili járdeminde dúzilgen Web-betlerden ibarat. HTML kóbirek quramalı til (**Standart Generalived Marnup Language**) **SGML** esaplanadı. Klassikalıq túsinik boyınsha HTML ulıwma aytqanda programmalastırıw tili esaplanbaydı. HTML–hújjetti belgilew tili. HTML–hújjetti usınıwda tekstli hújjetler teg(tag)lar menen belgilenedi. Olar arawlı belgiler (< hám >) menen shegaralangán boladı. Tegler tekstlerdi formatlawda hám tekstke hár túrli tekstli emes elementlerdi mısalı, grafikler, qosımsha obyektler hám usıǵan uqsaslardı ornatiwda isletiledi. HTML tiliniń **tiykarǵı qaǵıydaları** tómendegishe:

1 - qaǵıyda. HTMLdegi qálegen háreket tegler menen anıqlanadı. Bir teg (shep) háreketiń bas bóliminde, ekinshisi bolsa, (on) aqırında turadı. Bunda tegler

« < » yamasa « > » belgiler menen qońsılas turadı. Jalǵız ózi isletiletuǵın tegler de bar.

2 - qaǵıyda. “<” hám “>” belgileri ishinde jaylastırılǵan qálegen teg yamasa basqa instruktsiya, brauzer aynasına shıǵarılmaydı hám HTML–fayl ushın ishki buyırıq esaplanadı

Demek, **WWW** sistemesinde qandayda bir hújjet yamasa xabar alsańız, ekranda jaqsı formatlanǵan, oqıw ushın qolaylı tekst payda bolǵanın kóresiz. Bul sonı ańlatadı, **WWW** hújjetlerinde qandayda bir maǵlıwmatlardı ekranda basqarıw imkaniyatı da bar. Kompyuterde islep atırǵan paydalanıwshı qaysı terminalda islewine qaramastan, jaqsı formatlanǵan hújjetti alıw kerek. Bul problemanı **HTML** tili sheshedi. **HTML (Hyper Text Markup Language - gipertekst belgilew tili)**. **WWW** sistemesi ushın hújjet tayarlawda isletiledi. **HTML** hújjettiń dúzilisin ańlatıwshı onsha quramalı bolmaǵan buyırıqlar kompleksinen ibarat. **HTML** buyırıqları arqalı tekstlerdi qálegen formaǵa ózgerttiriw, yaǵnıy teksttiń málim bir bólimin ajratıp alıp basqa faylǵa jazıw, sonday aq basqa orınnan hár qıylı reńli kórinislerdi qoyıw múmkin. Ol basqa hújjetler menen balanıstırıwshı gipertekstli baylanıslarǵa iye.

90-jıllardıń ortalarında internet tarmaǵınıń eksponentsial ósiwi aqıbetinde **HTML** tili papulyar boldı. Bul waqıtqa kelip, tildi standartızatsiyalaw zárúrligi tuwıldı, sebebi kóp kompaniyalar Internetke kiriw ushın kóplep programmalıq támiynatlar islep shıqtı, toqtawsız ósip baratırǵan (**HTML** instrukciyası boyınsha) ózleriniń variantların usındı.

World Wide Web Consortium (qısqasha–**W3C**) dep atalǵan shólkem **HTML** standartın (spetsifikatsiya) jaratıw islerin ózine aldı.

Tegler **parametr** hám **atributlarǵa (attribute)** iye bolıwı múmkin. Ruqsat etilgen parametrlar jıyındısı hár-bir teg ushın individual bolıp esaplanadı. Parametrlar tómendegi **qaǵıyda** tiykarında jazıladı:

Teg atınan soń probeller menen ajratılǵan parametrlar keliwi múmkin, Parametrlar qálegen tártipte keledi, Parametrlar óziniń atınan keyin keliwshi «=» belgisi arqalı mánislerge iye bolıwı múmkin.

HTML hám WWW spetsifikatsiyasına tiykarǵı hár bir Web-bette qatnasıwı zárúr bolǵan tómenдеgi tórt teg bar:

1. <HTML> brauzerge hújjet HTML tilinde jazılǵanlıǵı tuwralı xabar beredi.

2. <HEAD> HTML–hújjetin kiriw hám bas bólimin belgileydi.

3. <BODY> tiykarǵı tekst hám informaciyanı belgileydi.

4. <ADDRESS> bul Web-bet tuwralı kóbirek tolıq informaciya alıw ushın kerek bolatuǵın elektron pochta mánzili.

Demek, **HTML tili** qálipi boyınsha hújjetke <HEAD> hám <BODY> teglerin kiritiw usınıs etiledi. Brauzer HTML hújjetti oqıǵanda, olardıń barlıǵı hújjet bólimlerin anıq kórsetedi. Eger olar bolmasa da brauzer HTML hújjetti tuwrı oqıydı, biraq hújjet bólimleri bir-birinen ajıralıp turmaydı.

Sonday qılıp, tuwrı dúzilgen HTML hújjet tómenдеgi dúziliske iye:

<HEAD>

Zagalovkaǵa tiyisli maǵlıwmat

</HEAD>

<BODY>

Hújjetin mazmunı

</BODY>

Bunda <HEAD>, </HEAD> ortasında jaylasqan zagalovkaǵa tiyisli maǵlıwmat bóliminde ádette paydalanıwshıǵa itibarsız, biraq brauzer ushın zárúr maǵlıwmat beriledi. <BODY>, </BODY> ortasında bolsa tolıqlıǵınsha onıń operatorları izbe-izligi jaylastırıladı.

Mısalı, sizdiń Web-serverińizde barlıq HTML - hújjetlerdi kóretuǵın hám olardıń dizimin dúzetuǵın programma iske túsirilgen. Ol <HEAD> tegleri ishinde jaylasqan tekstlerdi kó redi. Sonday qılıp, eger bas betlerinde <HEAD> hám </HEAD> tegleri bolmasa, ol jaǵdayda ol dizimge kiritilmeydi. Kóbirek atı shıqqan Web-serverler – qıdırıw qurallarınıń kópshiligi sonday isleydi. Olar informacijalardı <HEAD> teglerinen aladı.

Jokarıdaǵı pikirlerge tiykarlangan jaǵdayda Web-bette qatnasıwı zárúr bolǵan tómenдеgi tórt tiykarǵı teglerdi analizlewge háreket qılamız.

• **<HTML> hám </HTML> tegleri**

Bul tegler brauzerlerge olar ortasındaǵı tekstti tap HTML teksti uqsas komentariyalaw zárúrlıǵı tuwralı xabar beredi, sebebi HTML-hújjetleri tekste tekstli bolıp esaplanadı. <HTML> teg bolsa, fayldıń gipertekst baylanısıw tilinde jazılǵanlıǵın bildirip turadı.

• **<HEAD> hám </HEAD> tegleri**

Bul tegler Web-betler atamaların belgileydi. Bunıń ushın <HEAD> hám </HEAD> tegler ortasında Web-bet atı kiritiledi. YAǵnıy HEAD bólimi oglavlenie esaplanadı hám ol májbúriy teg emes, biraq jetilistirilgen oglavlenie júdá da paydalı bolıwı múmkin. Oglavlenie bóliminiń maqsetli hújjetin awdarıp atırǵan programma ushın sáykes informaciyanı jetkizip beriwden ibarat. Hújjet atamasın kórsetiwshi <TITLE> teginen basqa bul bólimniń qalǵan barlıq tegleri ekranda kórsetilmeydi. Ádette <HEAD> tegi <HTML> teginen keyin keledi. <TITLE> tegi oglavlenieniń tegi bolıp, hám hújjetke at beriw ushın xızmet qıladı. Hújjet atı <TITLE> hám </TITLE> tegler ortasındaǵı tekst qatarınan ibarat. Bul at barauzer aynasınıń oglavleniesinde payda boladı (bunda oglavlenie atı 60 belgiden kóp bolmawı zárúr). Ózgeritirilmegen jaǵdayda bul tekst hújjetke «zakladka» (**bookmark**) berilgende isletiledi. Hújjet atı onıń sostavın qısqasha táriyplewi zárúr. Bunda ulıwmalıq mániske iye bolǵan atamalar (mısalı, **Homepage**, **Index** hám basqalar) dı isletpew zárúr. Hújjet ashılıp atırǵanda birinshi bolıp onıń atı kórsetiliwi, keyin bolsa hújjet tiykarǵı sostavı kóp waqıt alıp, keńeyip ketiwi múmkin bolǵan formatlaw menen birge júkleniwın esapqa alǵan jaǵdayda, paydalanıwshı hesh bolmaǵanda usı informaciya qatarın oqıy alıwı ushın hújjetin atı beriliwi zárúr.

CSS- Stillerdiń kaskadlı tablicası. CSS – bul stiller menen isley alatuǵın kaskadlı stiller kompleksi bolıp esaplanadı. Web betlerge hár túrli stiller beriw ushın isletiledi. HTML hújjet ishinde tegler menen birge paydalanıladı. CSS kodların iske túsiriw ushın qandayda bir kompilyatorlar, qandayda bir programmalar, hám bul kod túsine alatuǵın qandayda bir redaktorlar kerek

bolmaydı. Bul kodlardı HTML ge uqsatıp Web brauzerdiń ózi kompiliyaciya qıladı hám nátiyjeni shıǵarıp beredi.

Bul stiller tablicası(CSS) tolıq halatda **1997** jılda jaratılıp, “**WWW Consorcium**” da qollap kuwatlangan hám paydalanıwǵa usınıs etilgen. Usı waqıtlarda HTML diń 3 versiyası populyar edi. CSS ti dáslep **Netscape Navigator 4.0** hám **Internet Explorer 4.0** brouzerlerinde kóriw múmkin bolǵan. Házirde barlıq brouzerler CSS te jazılǵan kodlardı túsine aladı. Bul stillerge tiyisli programmalaştırıw tilin úyreniw ápiwayı bolıp, jańa stiller qollanılıwı nátiyjesinde keńeyip barmaqta.

CSS ti HTML hújjetiniń ishinde isletiliwin kórip ótemiz:

1. Web bette isletiletuǵın CSS kodları arqalı payda qılınatuǵın stillerdi hámnesin bir faylǵa jazıp, onı serverde saqlaymız. Soń, betten, serverdegi saqlap qoyılǵan faylǵa múrájet qılıp, kerekli stildi alamız. Bul usıl katta kólemdegi web betler jaratıwda paydalı esaplanadı. Faylǵa múrájet, **<head>** tegi ishinde ámelge asırıladı hám tómenдеgi kóriniske iye boladı.

<LINK REL=STYLESHEET TYPE=«text/css» HREF=«URL»>

<link> tegi bet qandayda bir faylǵa múrájetti ámelge asırmaqta degeni, **REL** – fayl qandayda bir stillerden ibarat degeni, **TYPE** — stiller css kodlarınan ibarat hám fayl jaylasqan manzil jazıladı.

A. CSS kodlar Web bet ishindegi **<head>** tegi ortasında beriledi. Bunda jaratılǵan stiller usı betke tiyisli boladı, bul degeni tekte usı bette isletiliw múmkin bolıp esaplanadı.

<head>< STYLE TYPE=«text/css»>

<!--A {text-decoration:none; }-->

</--STYLE></head>

B. Náwbettegi túri, bul hár bir element ushın óz aldına teg ishinde stil berip shıǵıwdan ibarat. Mısal ushın, “p” tegi ishinde qandayda bir tekst jazılsa, usı tekst ushın teg ishinde óz aldına stil beriledi hám bul stil usı teg ushın menshik boladı. Bul usıldan paydalanıwdı máslahat etilmeydi, sebebi bul usıl kodlardı

túsiniksiz bolıwına alıp keledi. Onnan basqa <style> tegi arqalı css fayldı import qılıw múmkin boladı.

@import: url(mystyles.css);

CSS stillerin isletiwde, tómendegi gruppalam usıllarınan paydalanıw, tártibi web bet dúziwge alıp keledi:

— Kodlardı ıqshamlaw ushın, hár qıylı elementler ushın birdey tiptegi stillerdi gruppalam isletiw maqsetke sáykes bolıp esaplanadı.

H1 {font-family: Verdana}

H2 {font-family: Verdana}

Jokarıdağı stildi gruppalam tómendegishe jazamız.

H1, H2 {font-family: Verdana}

— Gruppalamda birdey element ushın bir neshe stillerdi birlestiriw múmkin.

H2 {font-weight: bold}

H2 {font-size: 14pt}

H2 {font-family: Verdana}

Barlıq stillerdi birga yigamız.

H2 {font-weight: bold; font-size: 14pt; font-family: Verdana;}

— Bazi stiller bir stil ishinde beriliwi de múmkin.

H2 {font: bold 14pt Verdana}

CSS stilleri menen islegende, element ishindegi elementler de ózinen joqarı turǵan element stilin qabıl qıladı, yaǵnıy ózinen aldınǵı element «ata» wazıypasın orınlaydı hám óz “perzentleri”ne de ózinde barın beredi. Mısal ushın, <p> tegi ishindegi tekst kók reńde jazılıwı zárúr bolsa (P {color: blue}), <p> tegi ishindegi <em> tegine tiyisli bolǵan tekst te kók reńde jazıladı.

Bazi stiller tekke jekke tártipte isleydi, yaǵnıy ishki teglerge stilleri ótpeydi (mısal ushın, background), sonıń ushın barlıq stillerdi birme bir isletip, úyrenip alıw zárúr. <body> tegine stil berip, dáslepki ornatılıw processin payda qılıw múmkin. Sonda qandayda bir elementke stil beriw esten shıǵıp qalsa, <body> teginde tiyisli stil stiller ornatılmaǵan elementke ornatıladı.

BODY {color: green;

font-family: «Verdana»;

background: url(joke.gif) white;}

CSS qa tiyisli úsh jańa termindi úyrenip shıǵamız: selektor, klass, identifikator.

Selector. CSS te selektor wazıypasın HTML tegler orınlaydı. Web bettegi barlıq birdey tiptegi teglerge(selektorlarǵa) ulıwmalıq stil beremiz. Mısal ushın sayttaǵı barlıq gipermúrjetlerdiń teginen sızıqtı alıp taslaymız.

```
<STYLE TYPE="text/css">
```

```
A {text-decoration:none; }
```

```
</STYLE>
```

Class. Eger bizge, kod ishinde paydalanılatuǵın bir túrli teglerge hár túrli stillerdi ornatiwımız zárúr bolsa, klass yamasa identifikatorlardan paydalanıw júdá qolaylı esaplanadı. Dáslep klass haqqında toqtalıp ótemiz. Bir túrli elementlerge hár túrli stil beriw ushın, element atı hám tochka(.) qoyıp, stilge qandayda bir at beremiz. Soń usı atamaǵa tiyisli bolatuǵın stiller izbe-izligin jazıp shıǵamız. Sonnan soń, kod ishinde gerekli bolǵan orında, **class** sózi járdeminde ornatiwlanǵan stil atı shaqırıladı.

Mısal kóremiz:

```
<head>
```

```
<style TYPE="text/css">
```

```
H1.rd {color:red;}
```

```
H1.be {color:red;background-color:blue;}
```

```
</style>
```

```
</head>
```

Daǵaza qılınǵan stildi gerekli orında shaqıramız.

```
<body>
```

```
<h1 class="rd">Qizil shrift</h1>
```

```
<h1 class="be">Kok fonda qizil shrift</h1>
```

```
</body>
```

JavaScript programmalaştırıw tili. JavaScript programmalaştırıw tili, tuwrısı Web programmalaştırıw tili, onnan da tuwrısı klient(brauzer) tárepte isleytuǵın programmalaştırıw tili, yaǵnıy bul Web programmalaştırıw tili islewi ushin hesh qanday server (Apache, ngnix) kerek emes, ápiwayı brauzerde (Javascript te jazılǵan kodlar) isleyberedi. Bul programmalaştırıw tili arqalı serverge soraw jiberместen, sorawlardı (javascript kodların), yaǵnıy jazılǵan kodlar nátiyjesini, brauzerdi iske túsirgen jaǵdayda alıwıńız múmkin. Tiykarǵı interaktiv (dinamik) saytlar túziw ushin kerek.

Bul programmalaştırıw tilleri serverge múrájet qilgan jaǵdayda isleydi. Mısal ushin, siz arifmetik qosıw ámelin orınlap atırsańız, jıyındını alıw ushin, siz jazǵan kod, Web serverge jiberiledi, server bul kodtı qayta isleydi hám nátiyjeni sizge jiberedi. Usılay etip siz nátiyjeni alasız, brauzerde serverden juwap (nátiyje) kelgenshe aylanadı. Bunnan kórinip turıptı, sayttıń (Web bettiń) islew tezligi server nastroykalarına, serverge shekem bolǵan aralıqqá, baylanıs kabellerine hám basqa zatlarǵa baylanısla boladı. JavaScript te jazılǵan kodlar bolsa, hesh qanday serverge múrájetti ámelge asırmawıda múmkin, usı sebebli bul programmalaştırıw tili kodları brauzerdi qayta júlemesten isley aladı.

Tildiń islew tezligi, eger ápiwayı kodlar bolsa, álbette tez isleydi, biraq kodlar quramalı bolsa basqa Web programmalaştırıw tillerine (PHP, ASP)qaraǵanda ástelew isleydi. Sebebi jazılǵan kodtı qayta islewge járdem beretuǵın server joq, eger kodta qátelikler bolsa, bul qáteliklerdi brauzerdi ózi analiz qılıwı zárúr. JAVA hám JavaScript tilleri basqa basqa programmalaştırıw tilleri esaplanadı.

JavaScript bul til kodları klient tárepte(brauzerde) isleydi, bul degeni kodlar islewinde brauzer qayta júklenbeydi, brauzerdiń óz interpretatori kod nátiyjelerin kórsetedi. Qayta júkleniw tekte serverli programmalaştırıw tilleri (ASP, PHP,...) dan paydalanǵanda júzege keledi.

Hámme programmalaştırıw tilinde bolǵanıday, JavaScript Web programmalaştırıw tilinde de ózgeriwshiler degen túsiniк bar. Ózgeriwshiler programma dawamında qandayda bir mánisti waqtınsha saqlap turıw ushin

isletiledi. Dáslep ózgeriwshiler daǵaza qılınadı, soń bul ózgeriwshige qandayda bir mánis biriktiriledi, sonnan keyin kerek waqıtta bul ózgeriwshini isletiw múmkin boladı. Bir sóz menen aytqanda, ózgeriwshini **konteyner** dep qabıl qılıw múmkin. Ózgeriwshini daǵaza qılıw ushın, programmanıń kálegen ornında «**var**» gilt sózi menen ózgeriwshi atı beriledi.

```
<script type="text/javascript">
```

```
var x;
```

```
</script>
```

Ózgeriwshiyb daǵaza qıldık, endi bul ózgeriwshige qandayda bir mánis beremiz:

```
<script type="text/javascript">
```

```
var x;
```

```
x=123;
```

```
var at = "Nawriz";
```

```
</script>
```

«**x**» atamalı ózgeriwshi daǵaza qılındı hám bul ózgeriwshige «**123**» sanı mánis sıpatında berildi. Keyingi jaǵdayda, «**at**» atamalı ózgeriwshi daǵaza qılınıp, usı ornında «**Nawriz**» atamalı mánis biriktirildi.

Birinshi jaǵdayda x ózgeriwshi san tipindegi mánis aldı, ekinshi jaǵdayda at bolsa, jazıw tipindegi mánis aldı.

Bir «**var**» gilt sózi arqalı, bir neshe ózgeriwshiler daǵaza qılıp, olardıń hámmesine yamasa bir bólimine mánis beriw múmkin (keynine; qoyǵan jaǵdayda ózgeriwshi daǵaza qılıw tamamlanadı).

PHP programmalastırıw tili. PHP qandayda bir shólkem tárepinde jaratılǵan emes. Onı ápiwayı paydalanıwshı Rasmus Lerdorf 1994-jılı óziniń betin interaktiv usılda islew ushın payda etken. Oǵan Personal Home Page (PHP – jeke bas bet) dep at bergen.

1995-jılı Rasmus PHP dı óziniń HTML formaları menen isleytuǵın basqa programma menen ulıwmalastırıp PHP/FI Version 2 ("Form Interpretator") jarattı.

1997-jılǵa barıp PHP dan paydalanıwshı saytlar 50 mınnan ótti. 2000 jılda bolsa Zend Technologies kompaniyası jańa kóp funktsiyalardı qosqan PHP4 ti jarattı.

PHP – web texnologiya tili JavaScript járdeminde orınlanatuǵın kópshilik operatsiyalardı PHP arqalı da ámelge asırıw múmkin, lekin PHP – serverde; JavaScript – klient tárepte orınlanadı. PHP de jazılǵan kod serverdiń ózinde orınlanıp, klientke HTML formasında jetip baradı. Bul qáwipsizlik tárepinen kóbirek maqsetke sáykes. JavaScript járdeminde kod jazıw, maǵlıwmat uzatıw hám qabıl qılıwdı biraz tezlestirgen menen, kodtı klient kóriw imkaniyatına iye boladı.

PHP programmaları eki usılda orınlanıwı múmkin: Web-server tárepinen scenariy qosımshası hám konsol programması sıpatında.

Biziń maqsetimiz web qosımshalardı programmalastırıw bolǵanı ushın tiykarınan birinshi usıldı kóremiz.

PHP ádette Internet penen baylanıslı programmalar jaratıw ushın isletiledi. Biraq PHP dan komanda qatarlar interpretatorı, tiykarınan *nix sistemalarda paydalanıw múmkin. Aqırǵısı CORBA hám COM interfeysler hámde PHP-GTK keńeytpesi járdeminde isleniw múmkin. Bul jaǵdayda tómendegi máselelerdi sheshiw múmkin:

- Interaktiv komanda qatarları járdeminde qosımshalar jaratıw;
- Kross-platformalı GUI qosımshalardı PHP-GTK bibliotekası járdeminde jaratıw;

- Windows hám Linux ushın bazı bir máselelerdi avtomatizatsiya qılıw

Serverge brouzerdiń múrájet qılıwında php-scenariylardıń orınlanıwın kórip shıǵamız. Dáslep brouzer .php keńeytpeli betti soraydı, soń web-server programmanı PHP mashinadan ótkizedi hám nátiyjeni html-kod formada jiberedi. Faylǵa PHP komandanı qosıw ushın, PHP komandaların arnawlı tegler ishine alıw kerek. Bul teglerdiń 4 túrli forması bar bolıp, olardıń qálegeninen paydalanıw múmkin:

XML qayta islew instrukciyası:

<?php

...

?>

SGML qayta islew instrukciyası:

<?

...

?>

HTML scenariyların qayta islew instrukciyası:

<script language = "php">

...

</script>

ASP usılındağı instruktsiya:

<%

...

%>

Biz XML yamasa SGML usılına ámel qılamız.

Atap aytqanda qandayda bir blok ishinde PHP dan shıgıw múmkin, tekte keyin jáne onıń ishine kirip kodtı tamamlau shárti menen, mısalı tómendegishe konstruktsiyada:

```
<? if(4<2) echo("<p>Salem<p>"); ?>
```

```
<p> Assalawma aleykum </p>
```

```
// bul qatar PHP kodı sıpatında qaralmaydı
```

```
<? echo("<p> Walikum assalam <p>"); ?>
```

PHP da echo komandası web – betlerde isleytuğın hár qanday mağlıwmattı (tekst, HTML teg, san) shıǵarıw ushın qollanadı.

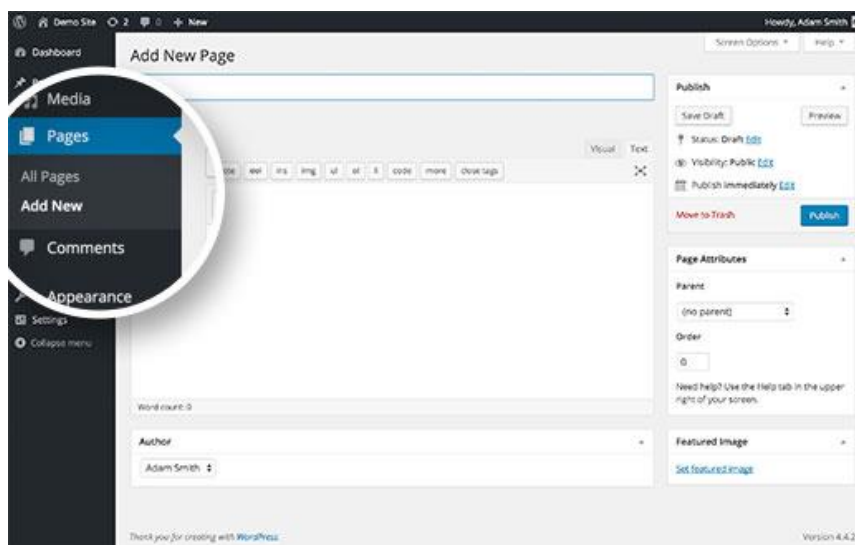
2.2. Sawda xızmeti orınlarınıń web saytın jaratıw metodikası

Joqarıda biz web saytlar jaratıwda qollanılatuğın HTML tili haqqında aytıp kettik, bul tilde ápiwayı web saytlar jaratıw hám redaktorlaw múmkin. Biraq

qálegen elementke qálegen stillerdi ornatiw hám saytqa dinamikalıq hám de interaktiv elementler qosıw ushın HTML jetkilikli emes. Olardı jaratiw ushın arnawlı programmalaradı bilıw gerek.

Biz jańadan sayt jaratmaqshımız, biraq saytıımızdı neniń tiykarında tayarlaymız? Kimdir WordPress programmasın usınadı, kimdir bolsa sayttı tolıq HTMLda jazıw maqul ekenligin aytpaқта. Har bir jaǵdayda da ózine jarasa abzallıqler yaqi kemshilikler bar. Birinshi nábette WordPress tiykarında isleytuǵın sayt hám HTML tiykarında tayarlanǵan saytler haqqındaǵı túsiniklerimizdi tártiplestirip alıwımız gerek.

WordPress bul ne? WordPress – bul jetiliske, basqarıwı ańsat bolǵan maǵlıwmatlerdı bashqarıw sisteması bolıp tabıladı. Saytıńız tiykarın WordPress penen salsańız, saytıńızdı ańsat basqara alasız, jańalawınızda da mashqala bolmaydı, sayttı ornatiw bolsa Sizden hesh qanday progammalastırıw uqıbın talap etpeydi. WordPress sayt administratorı tárepinen vizual basqarıwı múmkin bolǵan sistema esaplanadı.

HTML saytı. Bul túrdegi sayt tolıq HTML kod tiykarında jazılǵan, statikalıq kóriniste boladı. HTML saytıń da ózine say qolaylıqlerı bar. Mısalı, HTML saytler tez islewi hámde 100% qáwipsizligi menen ajıralıp turadı. HTML saytlerdıń jáne bir ózine tánligi sonda, onı basqarıw tek kod arqalı boladı. Yaǵnıy, saytıńızdıń qaysıdır bólegin ózertpekshi bolsańız, HTML kodtı redaktorlawıńız

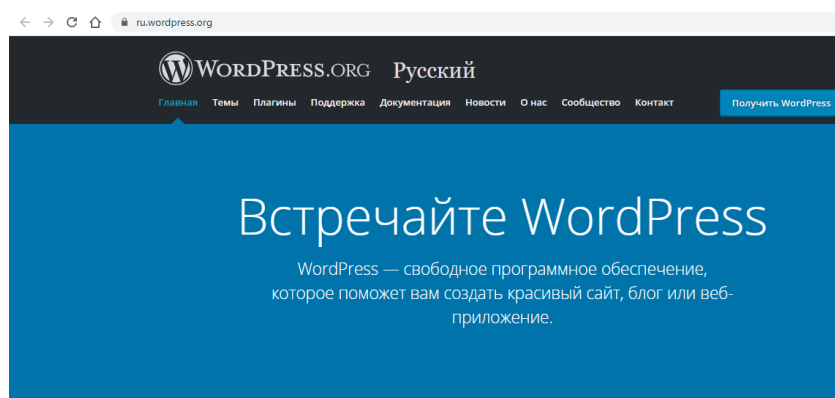
kerek boladı. Bul bolsa, óz nábvetinde, sizden baslanǵısh programmalaştırıw bilimlerin talap etedi.

```
<div class="page" id="page">
<!-- Begin .header -->
<header class="header cf" role="banner">
<a href="#"></a> <a href="#search"
<a href="#nav" class="nav-toggle nav-toggle-menu icon-menu"><span class="is-vishidden">Menu</span></a></div>
<nav id="nav" class="nav">
<ul>
<li><a href="#">Home</a></li>
<li><a href="#">About</a></li>
<li><a href="#">Blog</a></li>
<li><a href="#">Contact</a></li>
</ul>
</nav><!-- end .nav -->
<form action="#" method="post" class="inline-form search-form">
<fieldset>
<legend class="is-vishidden">Search</legend>
<label for="search-field" class="is-vishidden">Search</label>
<input type="search" placeholder="Search" id="search-field" class="search-field" />
<button class="search-submit">
<span class="icon-search" aria-hidden="true"></span>
<span class="is-vishidden">Search</span>
</button>
</fieldset>
</form></header>
<!-- End .header --> <div role="main">
<div class="block block-hero">
```

Ózińiz ushın joqarıdaǵı eki tańlawǵa tiykarlanıp, sayt tayarlawıńız múmkin. Hár ikekiki usıldıń hám kemshilik hám abzallıqları barlıǵı haqqında aldın aytqan edik. Keliń, hár bir tanlawdıń qolaylıq hám kemshiliklerin kórip shıǵamız.

WordPress sisteması tiykarında saytıńızdı jaratsañız, tómendegi qolaylıqlar yaki kemshiliklerge iye bolıwıńız múmkinligin kózde tutıń.

WordPress sistemasıń qolaylıqları

Красивый дизайн, впечатляющие возможности и свобода создавать всё, что вы захотите. WordPress одновременно бесплатен и бесценен.

JAÑALAW AÑSAT. WordPress sisteması avto-jañalaw funksiyası menen támiyinlengen. Sistemadaǵı hár qanday plugin, shablon yaki sistemaniń tiykarı

ózinen-ózi avtomatikaliq tárzde jańalanıwı múmkin. Qolda jańalaw bolsa hesh qanday qıyınshılıq payda etpeydi: programmalastırıwdan hesh qanday xabarı joq paydalanıwshı da WordPressstı vizual basqarıp tez waqıt ishinde jańalap alıwı múmkin.

PROFESSIONAL SHABLONLAR. WordPress sistemasını tańlasañız, saytıńızdın kórinisin ózińiz qálegen shablon menen ózgartiriwińiz múmkin. WordPress ushın mińlap biypul hám pullı shablonlar jaratıp qoyılǵan. Olardıń ishinen ózińizge eń unághanın, eń sáykesin qoyıp, saytıńiz kórinisin tupten ózgartira alasız.

JÚDÁ KÚSHLI. Sistemaniń múmkinshiligin, onıń kúshin sınap kórsesñiz, WordPressstıń qanshelli jetiliskenlikke iye ekenliginiń gúwası bolasız. WordPress sisteması menen oyda sawlelendiriwińizge kelgen hár qanday sayttı ańsatlıq penen tayarlawıńız, júrgiziwińiz hám ózgartiriwińiz múmkin. Sizge jańalıqlar saytı kerekpe? WordPress ájayıp tańlaw bolıwı múmkin! Bálki Sizge online sawda saytı kerek bolıp atır? WordPressstı tańlań! Video, muzıka yaki basqa júklemeler portalın jaratpaqshımsız? WordPress barlıq talaplarıńızǵa juwap beredi.

TOLIQ BASHQARÍW. Saytıńiz WordPress tiykarında islese, onıń qálegen jerin vizual tárzde (hesh qanday programmalastırıwsız!) ózińiz qálegendey ózgartiriwińiz múmkin boladı. Saytıńızdın paydalanıwshıları, bólimleri, faylları, maǵlıwmatları da ańsat basqarılıwı múmkin.

Мощные функции

Бесконечные возможности. Что вы создадите?

 Настраиваемый дизайн	 SEO- дружелюбность	 Адаптивные мобильные сайты	 Высокая производительность
 Управляйте сайтом в дороге	 Высокая безопасность	 Гибкое управление медиафайлами	 Легко и доступно

WordPress sistemasınıń qolaysızlıqları

ЎЙРЕНИШ КЕРЕК. WordPress sisteması basqarıw ushın ańsat hám qolay, sonıń menen birge ańsat úyreniletuǵın bolıwına qaramastan qandayda bir ret de sistemada islemegen paydalanıwshı jumıstı baslawdan aldın onı úyreniwı kerek baladı. Úyreniw ushın ingliz hám orıs tillerinde maǵlıwmatlar, video sabaqlar kereginen artıqsha tabıladı. Ózbek tilinde de ádewirǵana biypul úyreniw derekleri bar. Atap aytqanda, www.azamat.uz saytında da WordPress sistemasın paydalanıwshı yaqi programmist retinde úyreniwıńiz múmkin.

ТЕХНИКАЛІҚ ХІЗМЕТ КЎРSETIW. Saytıńiz sizden belgili muǵdarda miynet talap etedi. WordPress sistemasında avtomatikalıq jańalanıw sisteması bar. Odan paydalanǵan halda saytıńızdı eń aqırǵı versiyaǵa shekem jańalap turıwıńız talap etiledi. Eger jańalaw yaqi saytıńızga texnikalıq xızmet kórsetiwdi ózińiz atqara almasańiz, shártname tiykarında WordPress saytıńızdı turaqlı rawajlantırıp turıwıńiz múmkin.

Egerde saytıńızdı tolıq HTML tiykarında jaratpaqshı bolsańiz, tómendegishe qolaylıqlarǵa yaqi qolaysızlıqlarǵa iye bolıwıńızdı názerde tutıń.

HTML sayt qolaylıqları

TEXNIKALÍQ XIZMET JOQ YAKI JÚDÁ AZ. Toliq HTML tiykarında isleytuǵın sayt ózine salıstırǵanda júdá kem itibar talap etedi. Ol qáwipsiz hám isenimli, tez isleydi. Sonıń ushın onı turaqlı rawajlantırıp turıw talap etilmeydi. Jańalap turıwlarǵa bolsa sayt ulıwma mútáj bolmaydı.

TALAPLARDIŃ AZLÍGÍ. Sayt toliq HTML tiykarında islese, onıń hostingqa bolǵan talapları juda az boladı: ol az jay iyeleydi, minimal ortalıqta da toliq jumısın dawam ete aladı.

SAYT TEZLIGI. Statikalıq HTML sayt óziniń tez júkleniwi menen ajırılıp turadı. Sebebi saytta hesh qanday dinamikalıq tárepler bolmaydı. Neni ko'rip tursańız, sayttıń bar tiykarı da tap sol zatlardıń ózi boladı. Sayt maǵlıwmatlar bazası menen islemeydi, sonday eken oǵan shaqırıq etiletuǵın waqıt tejeledi.

HTML sayt qolaysızlıqları

ÓZGERMEWI. Sayt tez-tez ózgartirilmaydı. Dinamik bo'lmagan saytda deyarli yańilik bo'lmaydı. Sayt doimiy bir xilda turaveradi. Oddiy «tashrif qog'ozı» vazifasını o'tovchi sayt ushın bu ayni muddao bolıwı múmkin, ammo bunday sayt dinamik saytler sińari ózine ko'plab foydalanuvchilerdi jalb qılmaydı.

IMKANIYATLARDIŃ QOSILMAWÍ. HTML saytqa derlik hesh qanday qosımsha imkaniyat qosılmaydı, sebebi onda dinamikalıq hám ózgeriwshenlik qasiyeti joq. Bunday sayt zerigerli túyilip qalıwı da múmkin.

BAHALARDIŃ QÍMBATLÍGÍ. Eger programmist bolmasańız, HTML tiykarında isleytuǵın saytıńızǵa qandayda ózgertiw kiritiw ushın programmalaştırıwdı biletuǵın adamdı jallawıńız kerek boladı. Jumıs qıyın bolǵanlıǵı sebepli, tábiyiy ráwishte, saytıńızǵa kiritiletuǵın ózgerisler de qımbatqa túsiwi múmkin.

WordPress yaki HTML sayt?

Qaysısı jaqsılaw? Qaysısın tańlawımız joqarıdağı qolaylıq hám kemshiliklerdi esapqa alǵan halda sanalı qarar bolıwı múmkin?

Juwap saytıńızdıń maqseti hám kelesheğine baylanıslı. Eger Sizge bir ret tayarlanıp, keyingi jıllar dawamında ózgermeytuǵın bolıp turatuǵın sayt gerek bolsa, HTML sayt Sızdıń tańlawıńız bolıwǵa eń múnásipi. Saytıńızdıń kejeshekte rawajlanıwı, jańalanıp turıwı hám ósiwi kerekligin esapqa alsańız, WordPress sisteması áyne jaqsı tańlaw!

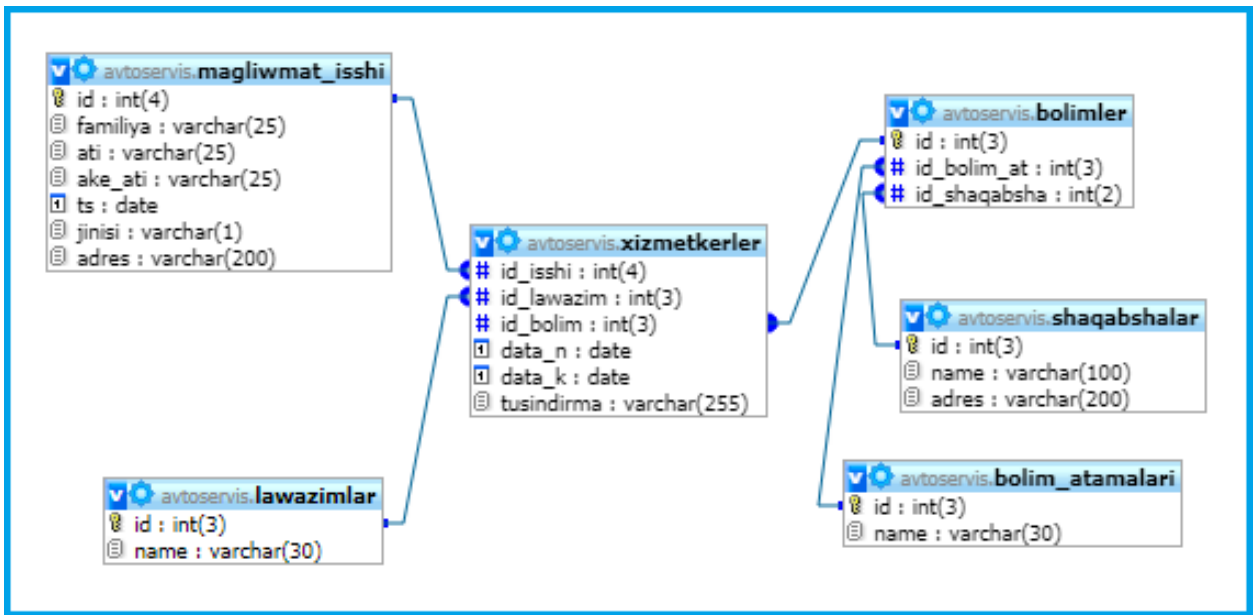
Sayt kim ushın bolıp tabıladı? Óz kommerciyası haqqında qısqasha maǵlıwmat beretuǵın, gerekli waqıtta sayt adresin aytıp jiberse, gerekli kisi kompaniyadıń telefon nomerleri, adresi hám xızmetleri haqqında ózgermeytuǵın maǵlıwmatlardı bilip alıwı múmkin bolǵan sayt gerek bolıp tabıladı. Bunday jaǵdayda HTML sayt bir ret tayarlanadı hám sayt iyesi onı jıllar dawamında ózgerip isleteberedi.

Kim ushındır sayttıń rawajlanıwı, keleshekte jańa imkaniyatlar qosılıwı, jańalap turılıwı muhim. Bunda sayt iyesi gerekli waqıtta yaǵnıy maqala qosadı, saytdaǵı bólimlerdi, menyulerdi ózgerdedi. Ayrım jaǵdaylarda sayt dizaynı tolıq ózgerdiriliwi múmkin. Sayt dinamikalıq bolıp, basqa paydalanıwshılar da saytda aǵza sıpatında qatnasıwı, ózgerdiriwler kiritiwı múmkin. Saytqa keleshekte jańa funksiyalar hesh qanday qıınshılıqsız qosılıwı múmkin.

Eger saytıńızdı biznes maqsetinde isletpekshi bolsańız, saytıńız arqalı pul tabıwdı rejelestirip atırǵan bolsańız, yaki saytıńız biznesińızdiń tiykarlarınıń biri bolsa, WordPress sistemasınan paydalanıwıńız maqsetke muwapıq.

Sawda menen shuǵıllanıwshı karxanadı biz shaqabshalardı iye dep alıp, ulıwmalasqan maǵlıwmatlar bazası tablicaların jaratıw jumısların alıp baramız. Dáslep usı kárxanada islewshı xızmetkerlerdi sáwlelendiriw ushın tómendegi bir birine baylanısta bolǵan tablicalardı jaratamız.

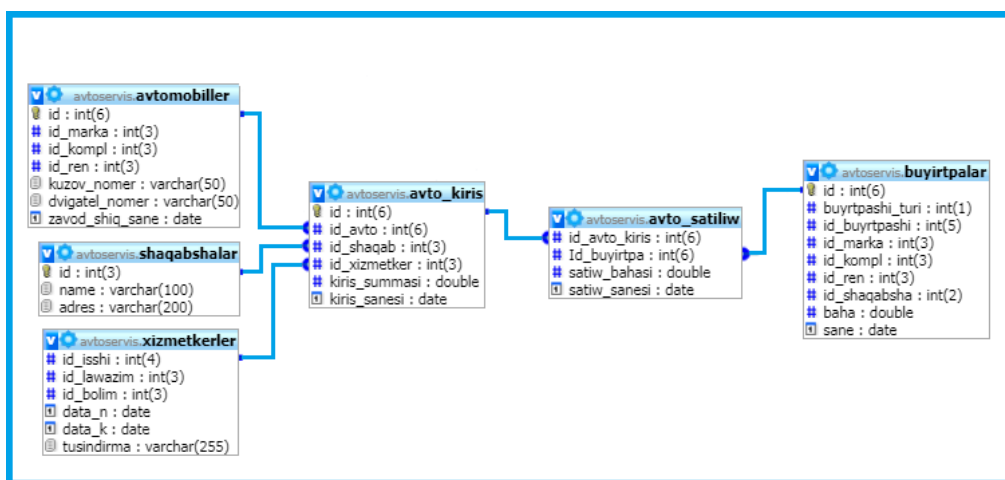
Bunda biz «xızmetkerler» tablicasında «data_n» hám «data_k» maydanların kirittik. Bularǵa sáykes túrde xızmetkerdiń usı lawazımǵa bekitilgen sánesi hám lawazımnan azat etilgen sáneleri kiritiledi. «tusindirme» maydanına lawazımnan azat etiliwi haqqındaǵı maǵlıwmatlar jazıladı.

Jaratılǵan baylanısqan tablicalarda, «buyırtpalar» tablicasında «buyırtpashi_turi» maydanı bar bolıp bul maydan «buyırtpashi_turleri» tablicası jazıwlarınan tańlanadı. Eger «Fizikalıq» jazıwı identifikaciyası tańlansa, kelesi «id_buyırtpashi» maydanı mánisleri «buyırtpashi_fizik» tablicasınan, al «Yuridikalıq» jazıwı identifikaciyası tańlansa, «buyırtpashi_yuridik» tablicasınan tańlanadı. Bunı programmalıq támiynat kodın jazǵanda esapqa alıp ketiwimiz kerek. «id_shaqabsha» maydanı bolsa buyırtpashınıń jazılǵan shaqapshasın bildirip, avtomobil sol shaqabshaǵa jetkerip beriliwi tiyisligin de kórsetedi.

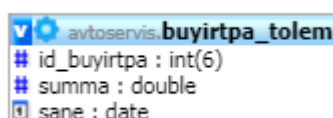
Buyırtpalar arqalı usı avtoservis yamasa onıń shaqabshaları arqalı satılǵanlıǵın belgilep turıwshı tablicanı jaratamız. Bul tablica kelekshekte belgili dáwirge shekem tólemsiz servis xızmetlerin kórsetiw ushında kerek boladı.

Bunıń ushın dáslep avtomobildi satıw ushın avtoserviske kiris qılıwımız kerek boldı. Onı táriypleytuǵın tablicada avtomobil, onı kiris qılǵan xızmetker, kiris bahası kórsetiliwi tiyis.

Bunnan keyin satılıwdı, yamasa buyırtpanıń orınlanıwın kórsetiwshi tablicanı jaratamız.

Bul tablicalar birlespesi usı sawqa qúkanı tárepinen satılǵan ónimlerdi esapqa alıwdı shólkemlestirip beredi. Buyırtpa ushın tólangen tólemlerdi esapqa alıw ushın tómendegi tablicanı jaratamız.

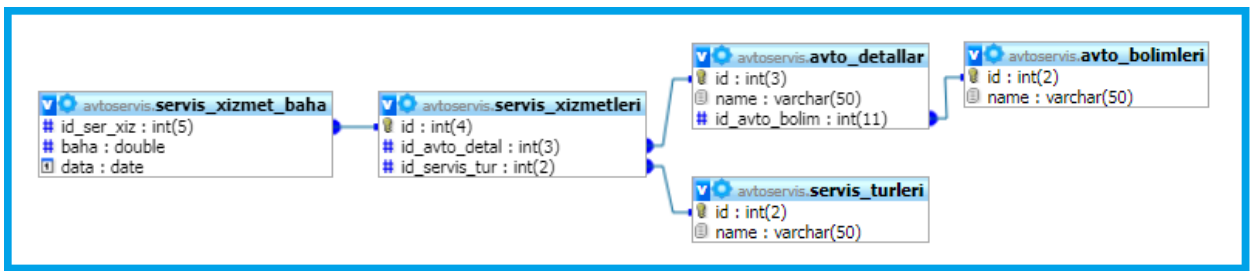

Zamanagóy sawda shaqapshalarınıń jumısı tekte zat satıw hám sol satqan zatlar boyınsha ǵana xızmetler kórsetiwden ibarat emes.

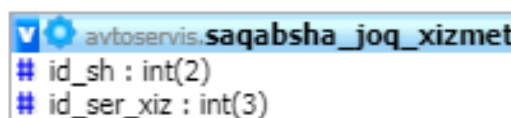
lerine hám múddetke tuwrı keletuǵın xızmetler biypul orınlanıwı tiyis.

- Servis tárepinen onıń shaqabshaları boyınsha akciyalar (bonuslar) shólkemlestiriliwi múmkin. Mısalı 3 ret may almasırsa tórtinshi almasırw biypul uqsáǵan.

Bulardıń barlıǵı maǵlıwmatlar bazasında sáwleleniwi tiyis esaplanadı.

Bul xızmetlerdiń barlıǵı avtoservis kárxanasınıń barlıq shaqapshalarında bolmawı múmkin. Olardıń sanı azshılıqtı qurawı múmkin bolıwınan, kaysı shaqabshada qaysı xızmet joq ekenligin kórsetip turıwshı tablica qabıllaymız.

Bul kiritilgen xızmetlerdi jumıs barısında qandayda bir avtomobilge kórsetiwdi hám sol servis xızmetler tiykarında tólemler esaplaw ushın bir-qansha tablicalar qabıl qılıwımız kerek boladı.

Jaratatuǵın informaciyalıq sistemamız Web texnologiyalar tiykarında jaratılıwın esapqa alsaq, ol tekte kárxananiń jumısların avtomatlastırıp qalmastan, paydalanıwshılar ushında xızmet etiwı maqsetke muwapıq boladı. Sonlıqtan sistemanı eki maqsetke baǵdarlap programmalastıramız. Informaciyalıq sistemaniń server tárepindegi programmalastırılıwın PHP tilinen paydalanıp, al klient tárepin HTML, CSS belgilewlerinen hám JavaScript programmalastırılıw tillerinen paydalanıp jaratamız. PHP programmalastırılıw tilinde jaratqan maǵlıwmatlar bazasına baylanıstı óz aldına «jalganiw.php» faylına tómendegi kod kórinisinde:

```
<?php
function JALGANIW_MYSQL() {
mysql_connect(HOST,USER,PASSWORD) or
die($ERROR_MYSQL_CONNECT);
mysql_select_db(NAME) or die($ERROR_MYSQL_SELECTDB);
return TRUE; }

define('ABSPATH', dirname(__FILE__).'/');
define('NAME', "sawda_dúkani");
```

```
define('USER', 'user');  
define('PASSWORD', '2343678gds345');  
define('HOST', 'localhost');  
?>
```

jazsaq, onda programma kodınıń maǵlıwmatlar bazası menen baylanısıwı kerek jerinde,

```
include("jalganiw.php");  
JALGANIW_MYSQL();
```

qatarların kiritip ketiwimiz jetkilikli boladı.

Brauzer arqalı usı sistemaniń adresin tergenimizde dáslep tómendegi túrdegi ulıwmalıq bolǵan, yamasa karxana ushın reklamalıq, maǵlıwmatnama beriw xızmetin atqarıwshı bet payda boladı.

Biz ShN atlı sawda obyektiniń saytın WordPress programmasında jaratıwdı maqul kórdik. Onı ushın WordPresske kirip kerekli shablon tańladıq.

Saytıımızdın menyu bólimin jaratamız hám ol tómendegi bólimlerden turadı

- ShN sawda orayı haqqında
- Texnika
- Buyırtpa beriw
- Baylanıs

Saytıımızdın bas betin mazmun menen toltıramız. Bul bet xariydar ushın tiykarǵı maǵlıwmat jámlengen jer bolıw kerek.

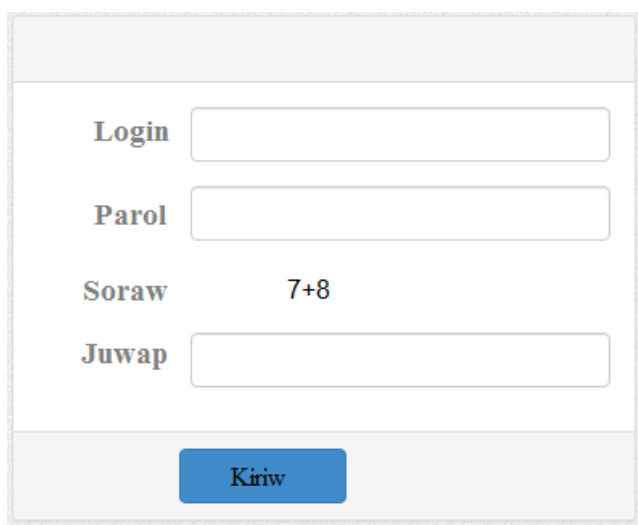
Saytıımız tómendegi kóriniske keldi

Bul jerge jaratılǵan sayt suwretleri qoyladı

«Texnika» bóliminde taza satılatuǵın texnikalıq qurallar haqqında maǵlıwmatlar jaylasqan bolıp, anıq waqıtqa bahaları, salonda bar texnika, alıp kelip beriw shártleri boyınsha maǵlıwmatlarǵa iye bolamız.

«Buyırtpa beriw» bóliminde onlayn buyırtpalar esapqa alınıp, shártnamalar elektron variantı jetkizilip beredi.

«Sistemaǵa kiriw» bólimi sawda otayınıń xızmetkerleri ushın arnalǵan bolıp, ol tańlanganda tómendegishe login hám parol sorawshı, sistemaǵa hár túrli buzıp kiriwlerdiń aldın alıw maqsetinde qorǵanıwǵa iye ayna payda boladı.

The image shows a login form with the following elements:

- Login**: A text input field.
- Parol**: A text input field.
- Soraw**: A text input field containing the value "7+8".
- Juwap**: A text input field.
- Kiriw**: A blue button located at the bottom of the form.

Bul aynaǵa xızmetker ózine berilgen login hám paroldi terip kirgennen keyin, sol xızmetkerge xızmet wazıypası sheńberinde, islep atırǵan shaqabshısına sáykes maǵlıwmatlardı kiritiwge ruxsat beriwshi ssilkalarǵa iye jumıs islew aynası júklenedi. Xızmetkerlerdiń informaciyalıq sistema menen islesiw interfeysları artıqsha bezewlersiz, ápiwayı bolıwı tiyis. Informaciyalıq sistemaǵa maǵlıwmatlar kiritiwde rollerdi bólistiriw tómendegi kategoriyalarǵa bólinedi.

1. Administrator – barlıq maǵlıwmatlardı kiritiw, ózgertiw huqıqına iye paydalanıwshı bolıp, sistemaniń maǵlıwmatlar bazasına artıqsha maǵlıwmatlar kirip ketiwiniń aldın alıp baqlap baradı, mashinalardıń taza markaların, taza awısıq boleklер atamaların, taza jumıs orınların kiritip baradı.

2. Ekspeditor – alıp kelgen avtomobillerin, taza awısıq bóleklerdi kiritip, mekemedegi juwaplı xızmetkerlerge (mısalı sklad yamasa maydansha baslıǵına) ótkiziw boyınsha maǵlıwmatlardı kiritedi.

3. Sklad baslıqları - ózinde bar awısıq bóleklerdi cexlar baslıqları, shaqabshadlar baslıqlarına ótkiziw maǵlıwmatların kiritedi.

4. Maydan baslıqları – maydanhadaǵı taza avtomobillerdi tiyisli hújjetler menen satıw tastıyqlanıp kelgende, avtomobil iyesine (buyırtpashıǵa) tapsırǵanlıǵı boyınsha maǵlıwmatlardı kiritedi.

5. Cex baslıqları hám shaqabsha baslıqları - ózleriniń jumıs ornı sheńberinde avtomobilge kórsetilgen xızmetler, qoyılǵan awısıq bólekler haqqındaǵı maǵlıwmatlar kiritip, sol tiykarında klenke tólew summası jaratıladı.

6. Esap sanaq bólimi xızmetkeri – tólangen tólemlerdi tuwrı kiritiwdi shólkemlestiredi hám qadaǵalap otıradı.

Biz tórende ekspeditordıń taza alıp kelgen awısıq bóleklerdi kiritiw aynasın kórip shıǵayıq.

Bul aynanı jaratıwda klient tárepinde JavaScript kodlarınanda paydalanamız. Sebebi «Avtomobil bólimi» saylawında bir bólim saylansa, onda astındaǵı «Awsıq bólek ataması» saylawı variantlarına tek sol bólimge tiyisli dizim shıǵıwı kerek.

Usı taqlette informaciyalıq sistemanıń basqada interfeyslerin jaratamız.

JUWMAQLAW

Ózbekstanda da Internetten paydalanıwshılar sanı jıldan jılğa artıp baratır. Internet tálim barısı ushın ideal ortalıq wazıypasın óteydi. Buğan Internet paydalanıwshılardıń dúnyanıń qálegen tochkasınan tarmaq resurslarınan paydalanıla alıwlıǵı kerek sıpatında kórsetilmekte.

Házirgi waqıtta Internet xızmetleri kóbeyip, reklama-sawda tarawında hár qıylı qosımshalar, mobil qurılmalar ushın kishkene gadjetler islep shıǵılmaqta. Hár bir zamanagóy sawda obyektleri xariydarlar ushın qolaylı intefeyske iye web saytına iye bolıw kerek.

Biziń óz zamanımızdaǵı uyalı baylanıs quralları hám internet texnologiyaları rawajlanıwı bolsa, joqarıda sanap ótilgen İKTǵa jánede quwat baǵıshladı. A'sirese internet global tarmaǵı kelesi ásirlerde de, biziń dáwirimiz ushın ózine tán shaqırıw qaǵazi sıpatında payda bolsa ájep emes.

Ulıwma juwmaqlap aytqanda, Internet, İKT álemindegi óz zamanaslardıń barlıq jetiskenlik hám imkaniyatların ózinde jámlegen, hám olardan parıqlı ráwishte, bir tárepleme informatsiya beriw quralı bolıp ǵana qalmay, balkim, interaktiv, kóp tárepleme kommunikatsiyalıq qural sıpatında da joqarı nátiyjelilik potentsialın bermekte.

Pitkeriw qániygelik jumısın orınlaw barısında tómendegi jumıslar orınlanıp tiyisli nátiyjeler alındı: avtomatlastırılǵan informaciya sistemaları hám olardıń tiykarǵı komponentaları úyrenildi, informaciyalıq texnologiyalar hám onıń komponentaları analizlenip shıǵıldı, zamanagóy web programmalastiriw texnologiyalardan web ke baǵdarlangan programmalastırıw tilleri hám mysql maǵlıwmatlar bazasın basqarıw sistemasınıń imkaniyatları úyrenildi. Sonıń menen birge sawda obyektiniń web saytı WordPress programmasında islep shıǵıldı.

Sawda menen shuǵıllanıwshı karxana mısasında Web texnologiyalar tiykarında jaratılǵan informaciyalıq sistemanı elede jetilistirip, anıq maǵlıwmatlar menen toltırıp usı tarawdaǵı kárxanalar ushın qollanılsa anıq esap kitap júritiwge, waqıttı tejewge úlken xızmet qılınar edi.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR

Paydalanilgan ádebiyatlar

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: “Ózbekiston” 2017 y.
2. Mirziyoev SH.M. “Oliy ta`lim tizimini YAnada rivojlantirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi qarori. Toshkent shahri, 2017 yil 20 aprel`.
3. Abduqodirov A., Xaitov A., Shodiev R. Axborot texnologiyalari. Akademik litsey va kasb – hunar kolledjlar uchun darslik. – T.: Ózbekiston, 2001 y.
4. Qosimova M.S., Xodiev B.YU., Samadov A.N., Muxitdinova U.S. Kichik biznesni boshqarish. “O`qituvchi”, 2009.
5. Xaitov F.N., Yusupov R.M., Botirov D.B., Sattarov A.R, Shukurov E.X. Web texnologiyalar. Jizzah. 2005.
6. Волокитин А.В., Маношкин А.П. Электронная коммерция. Учебное пособие для служащих государственных и коммерческих фирм.- М.,2009
7. Speynauer S., Kuersia V. Справочник Web-mastera. - К: "BHV", 1997. - 368 s.

Internet manbalari:

1. <http://www.php.su>
2. <http://www.javaportal.ru>
3. <http://www.mysql.ru>